Каміністим руслом пливе річка Коблянка. Сонячне проміння, немов золоті струни, мерехтить по її поверхні. На узгір'ях понад рікою далеко за селом Волею простяглася величава діброва, яку люди найменують Могилою на пам'ятку кровавої події між двором і мужиками. У стіп діброви стоїть циганська хата. В неділі і свята збираються на Могилі менші й більші гуртки людей із сіл, що притикають до широкої, довжезної діброви: з Волі, Шуми, Замарина, Червоного Потока. Тут, на Могилі, на "місці боротьби", любив просиджувати молодий циганський музика Гриньо. До нього, отже, сходилися мужики, щоби послухати того, що у будень над рікою пережив, передумав музика; сходилися, щоби при компанії нагадати про минуле, щоби бодай глянути на загарбане добро та на прадідних свідків давньої минувшини.

— Адже все те було людське... геть-геть, як оком засягнете,— вказує старий, поважний селянин.

— Добре тямлю, як нині — он там поблизько тих чотирьох велетнів я помагав небіжчикові дідові.

— А ми он там на закруті в долині садили капусту. Повиростали голови, гейби у німців.

— Пасли люди, возили, палили, ставилися — і всім стало.

— Стало.

— А нині одного наситити годі.

— Хоча всюди бідним людям загарбали пасовиська, ліси, поля, воду.

— Не наситилися. Ще таке, кажу вам, прийде з допусту божого, що пани один одного їстимуть.

— За людську кривду.

— Як міг один чоловік тілько загорнути?

— Не бери, коли все зі всіх боків лізе в руки.

— І давніше не боялися бога, а тепер нема що й казати. Та де в них сумлінне! Герасиме, Герасиме, вони святую правду ногами топтають, а все тую неправду медом-вином напувають. Нема в світі правди!

— Ой боронили наші батьки свого права до сих височенних, росохатих дубів, дуже боронили... Клялися, змовлялися, присягалися, бога на свідка взивали.

— Ніщо з того. Забрали як своє.

— І вирви тепер кість псові з горла.

— Пам'ятаєте, куме Михаиле, яка то вчинилася різня у велику суботу перед заходом сонця? Жовняри стріляли.

— Аякже! Панові й чорт заколише дитину, а хлопові дурна нянька не хоче. За паном усі, а за хлопом пес не гавкне. Не знати, иа яку мару прийшов той хлоп на світ?

— П'ятдесят чотири хлопські голови поклалися на вічний сон в обороні от сього поля. Дали життє, бо завзято боронили свого права, своєї власності. Пам'ять їх не загине, доки ся земля стоятиме!

— Погибло й сім жовнярів.

— На великдень порожня була церков.

— Бо тодішній наш духовний отець økономував під той час у дворі. Перед відправою видавав ординарію панським слугам і панським коням та радили раду з дідичем на хлопа. Тяжкі були часи.

— Одні ховали серед поля тих, що наложили головами. А інші празникували по тюрмах, як ворохобники й хижі злочинці. Так, так прозвали їх.

— Адже хлопа ніщо так не болить, як коли забирають йому прадідну землю. Тоді припече його у плечі, і він в'ється як натоптана гадюка. Перед тим робили ми даремно на панів — бог знає по якому закону — а нас вони паздерили за це. Потім стали ми їм платити за листе, воду, навіть за повітрє, а далі вони все собі загатили.

— А тепер буцімто не б'ють, а дихати не дають.

— Не дзвонили дзвони, не горіли свічки, не кадилися кадила, люди ховали, в понурій розпуці батьків, мужів, жінок, синів і доньок біля діброви. Тут криваве місце. Правдива могила. Отся діброва заспівала завзятим хлопам важку, похоронну пісню, а вітер розносив далеко стогін та зойк зібраної громади.

Другий день зелених свят 1897 р. Зійшлося багато людей на Могилі. Циганчук Гриньо вигравае тужні мелодії. Скрипка оживає в його руках, виявляє могутню, чудодійну силу. Чорні, грубі пальці добувають із невибагливих струн чарівні тони, що збирають довкола творця велику громаду. Сумовиті спомини з давньої давнини стають перед ними. Тихо — мак сій. Сивоголовим дідам ринуть сльози з очей: у серцях молоді жевріє святий огонь завзяття, відваги й високих почувань. Скрипка грає, Гриньо не вважає на настрій зібраних, не слухає нічого, поринув сам у собі. Замовкла діброва: видиться, що хоче пізнати, зрозуміти мову музики та душевні бажання мужиків. Скінчив, кладе ніжно та обережно скрипку напроти себе, любується нею, вдивляється з одушевлінням у її струни, немовби бажав зложити їм сердечну подяку за прислугу. На лиці

малюється свідомість повного задоволення. Слухачі дають "майстрові" гроші, підсувають незамітно поживу. Ті, що байдужно, а іноді згірдно дивилися на весільних музиків, з найбільшою пошаною дивляться на сього вітхне-пого циганчука. Всі поважно настроєні. Коли Гриньо не бере вже до рук скрипки, починається сміливий, дружній роз-говір про різні справи.

Зайшло сонце; надходить вечір, повіяв легкий вітер, зашуміла гармонійно діброва; на небі появляються дрібні хмарки. Чути шелест, наближаються легкі кроки. Вийшов із діброви жандарм. Одначе ніхто не звертає уваги на нього. Зібрані сміються, говорять, шуткують та лагодяться до відходу. Ся байдужність селян супроти урядового шолома розлютила жандарма, тим-то крикнув гнівним голосом, коли наблизився до зібраних:

— Що тут за рада? Дай скрипку.

Хотів ухопити скрипку, але переляканий Гриньо притиснув її міцно до серця, до грудей, наче одну-єдину дитину. Жандарм збирається силою вирвати найдорожчий скарб музики.

— Дайте спокій, пане,— просили зібрані.

— Мовчати, бо вистріляю всіх як псів.

— Овва! — зашуміло в юрбі.

По тих словах кинувся жандарм з найбільшою лютістю на безоружну жертву. Почувся тріск скрипки, розійшовся розпучливий зойк Гриня. Зчинився стиск, метушня, посипалися удари. Крик. У сьому розхвильованому натовпі залунав вистріл. З острахом розступилися згромаджені. На землі про-стяглися два трупи: Гриня й жандарма. Музика держить у судорожно сціплених руках смик і половину розірваної скрипки. На боці обв'язують прострілену ногу одному дідусеві.

Відходячи з кривавого місця, говорили мужики до себе:

— Боронив свого до останку. Діброва шуміла.